

Innerlijke ontwikkeling door geschiedenisonderwijs

MARCEL SEELEN

Welke geschiedenis moet je onderwijzen in een multiculturele samenleving waar scholen bevolkt zijn met meer dan zestig verschillende nationaliteiten? Bij een plotselinge invalbeurt volgde Marcel Seelen het vrijeschoolleerplan en behandelde de hele eregalerij aan nationale idolen: verzetshelden als Egmond en Hoorne, Willem van Oranje in zijn strijd tegen Philips II. Hij vraagt zich nu af of dit soort geschiedenisonderwijs in de huidige maatschappij nog wel gerechtvaardigd is.

Op een druilerige zondagmiddag draai ik wat oude platen. Met milde verbazing luister ik naar een conference van Fons Jansen. Hij grapt over het toenmalige geschiedenisonderwijs: ‘Allemaal jaartallen! Waarom moet je nou zo’n geschiedenisboekje uit je hoofd leren? Zijn ze dan uitverkocht?’ Uit de groeven klinkt gelach en applaus. Hij vervolgt: ‘Sinds ze de boekdrukkunst hebben uitgevonden, moeten we alles uit ons hoofd leren, weet je wel. Het enige wat je op school leert: hoe je examen moet doen in onthouden. Als je slaagt ben je geheelonthouder.’ Het is echt waar: er klinkt een enorm hilarisch gelach op. Een verre getuige uit de jaren tachtig van de vorige eeuw. Het stampen van feiten was toen kennelijk nog heel gangbaar, maar de ernst onder de lach is duidelijk: wat is het nut ervan? Te oordelen naar de reacties op de cabaretier was het zinvol die vraag te stellen. Sinds die jaren is het geschiedenisonderwijs echter radicaal veranderd.

Vanaf 1993 heeft de overheid de basisvorming ingevoerd, voor de eerste jaren van het voortgezet onderwijs, en moeten kerndoelen inspelen op onze samenleving in verandering. Voor het vak geschiedenis wordt het opdoen van kennis van minder belang geacht. De aandacht gaat nu vooral uit naar de ontwikkeling van het kritisch vermogen en de onderzoeksvaardigheden, waardoor de leerling in staat wordt gesteld zelfontdekkend te leren. Dat klinkt doortastend: het oefenen in vaardigheden lijkt op die leeftijd

reëler dan het stampen van encyclopedische kennis die toch weer vervliegt.

In de afgelopen vijftig jaar is de wereld tumultueus veranderd. We leven in een complexe maatschappij, waarin de ontzuiling tot ontluistering heeft geleid en een multiculturele samenleving voor scholen zorgt die bevolkt zijn met meer dan zestig verschillende nationaliteiten. Het veroorzaakte onder meer dat het roer omging in het geschiedenisonderwijs. Het ging niet meer in de eerste plaats om nationale helden uit een roemrucht verleden. Het vaderlandslievende onderwijs verdween van het toneel en er kwam aandacht voor een meer mondiale geschiedenis. Vroeger werd er een identiteit ingeramd, maar in onze tijd wordt de benadering onderschreven die hoogleraar en historicus Van der Dussen poneert. In zijn ogen zal het in onze huidige cultuur van belang zijn om met het verleden op een kritische en rationele wijze te leren omgaan. Op die manier kun je rekening houden met de pluralistische en relativiserende kenmerken van onze cultuur. In dit verband, aldus Van der Dussen, is het niet meer mogelijk het verleden op te vatten als een uniform verhaal, dat van de ene generatie op de andere wordt doorgegeven. Dit zou dan in strijd zijn met bepaalde wezenlijke kenmerken van onze huidige tijd. Van der Dussen maakt duidelijk dat deze vraag belangwekkend is: wat doen we met geschiedenis in de klas?

In de zevende klas van de vrijeschool staat in een van de twee geschiedenisperiodes de zestiende eeuw centraal. Steiner stipt in het leerplan aan dat het van belang is de leerlingen duidelijk te maken hoe het leven er vanaf de vijftiende eeuw voor de moderne mensheid uit gaat zien. Dan spreken we van de Reformatie en de Tachtigjarige Oorlog. Zelf heb ik deze periode onlangs met buitengewoon veel plezier gegeven. Ik werd gevraagd in te vallen, vroeg naar het thema van de periode, werd een uurtje bijgepraat door een collega en ging vlijtig aan de slag en smeedde een verhaal over een twaalfjarige jongen tijdens het lange beleg van Alkmaar. Spannend! Toen ik niet lang daarna de woorden van Van der Dussen las, bekroop me een ge-

voel van twijfel en schaamte.

De hele eregalerij aan nationale helden had ik behandeld: de koppen die rolden van de verzetshelden als Egmond en Hoorne, de manmoedigheid van Willem van Oranje in zijn strijd tegen Philips II. Nu drongen zich lastige vragen op. Is dit soort geschiedenisonderwijs in de eenentwintigste eeuw nog wel gerechtvaardigd? Willen we met deze schets van ons heldhaftig verleden soms bijdragen aan een gezamenlijke, nationale identiteit, gebaseerd op hoogtepunten uit een roemrijk vaderlands verleden? Is deze leerstof van de vrijeschool wel geschikt om het inzicht van de leerlingen te vergroten in de maatschappij waarin ze later terecht zullen komen?

In het reguliere onderwijs is alles op de schop gegaan. Ook met het oog op het vrijeschoolleerplan voor bijvoorbeeld geschiedenis is het de allerhoogste tijd voor een kritische herbezinning. Ik wil dat voor de zevende klas doen aan de hand van deze vraag: waarom staat de zestiende eeuw (Reformatie en Tachtigjarige Oorlog) centraal in de periode geschiedenis?

Rudolf Steiner heeft in talloze publicaties de zestiende eeuw een belangwekkend keerpunt genoemd. Hij wijst het jaar 1413 aan waarop de geboorte plaatsvindt van de bewustzijnsziel, in zijn ogen de laatste grote omslag in de historische ontwikkeling van de mensheid. Wat wordt erdoor veroorzaakt? Er vindt een volledige omstulping plaats van de menselijke ziel, aldus Steiner. De verhouding tot het geloof bijvoorbeeld verandert rigoureus, want nu komen de eigen beleving en het eigen geweten centraal te staan. De oude waarden zijn verloren, de nieuwe nog niet geboren. Pas langzaam wordt de nieuwe koers – met Galilei, Kepler en Bacon – zichtbaar. De cultuurfilosoof Ortega Y Gasset beschreef deze tijd als een overgang van het geloof dat God de waarheid is, naar het geloof dat de wetenschap, het menselijk verstand de waarheid is. ‘De bewustzijnsziel wenst te werken niet door middel van het voelen, maar door het reële bewuste kennen’, schreef arts en antroposoof Bernard Lievegoed ooit. Historici spreken van de Nieuwe Tijd. De geboorte van die nieuwe mentaliteit vindt plaats in Florence, in de veertiende eeuw.

Het keerpunt voor de Lage Landen aan de zee lag in de zestiende eeuw. Het is opvallend hoe gelijkgezind de historici zijn, als ze deze tijd typeren. Kort en bondig staat het in de Winkler Prins: ‘In de zestiende eeuw worden de mens en de kunstenaar voor het eerst humanior, meer betrokken op zichzelf, op het eigen bestaan, op de eigen omgeving, en op de eigen “Umwelt”. Deze bewuste zelfkennis, het op de voor-

grond stellen van zijn eigen verschijning is typerend. De mens haalde zichzelf uit de veilige geborgenheid van de middeleeuwen. De mens werd een persoon, de kunstenaar kreeg een identiteit. Het opentrekken van de horizon tot een nog niet geëxploreerde, maar in ieder geval zeer uitnodigende nieuwe wereld vindt plaats.’

Omdat het leerplan van de vrijeschool uitgaat van een ontwikkelingspsychologisch perspectief, is het boeiend om deze beschrijving uit de encyclopedie eens te leggen naast de woorden die Lievegoed in zijn studie *De ontwikkelingsfasen van het kind* kiest om de innerlijke ontwikkeling van de beginnende puber, de zevendeklasser, te typeren: ‘Deze prepuberteit is het begin van de totale afscheiding van de eigen persoonlijkheid van de buitenwereld. Het is een metamorfose in de wilsbetrekking tot de wereld. Thans is de activiteit gericht op het veroveren van deze buitenwereld als geheel. Dit proces wordt in de echte puberteitsjaren voltooid. De twaalfjarige jongen heeft al een realistisch beeld gekregen van de levenstoestanden om hem heen. Hij zoekt daarom zijn idealen verder van huis, hij wil de wereld leren kennen om los te komen van de benauwende enghed van het ouderlijk milieu en de wereld in te trekken.’

De overeenkomsten zijn opvallend. Zoals de zestiende-eeuwse mens de geborgenheid van de Middeleeuwen achter zich laat, om een nieuwe wereld te gaan ontdekken die zich strekt tot achter de horizon, zo laat het kind in de prepuberteit de veilige schoot van de familie achter zich en de wil ontstaat de buitenwereld te veroveren. Om met de dichter Marsman te spreken: ‘het nest is goed, maar het heelal is ruimer!’

Lijkt dit ver gezocht? In haar klassieke studie *Renaissance in mei* spreekt Helene Nolthenius over die tijd in Florence als ‘de puberteit der westerse beschaving’. De ervaren vrijeschoolleraar Jan La Poutré vatte deze visie kort samen: ‘de mens van de Nieuwe Tijd, dat is de zevendeklasser’.

Het leerplan van de vrijeschool blijkt een open leerplan te zijn. Steiner geeft een enkele vingerwijzing voor de periode geschiedenis, waarin hij feilloos de leerstof en de leeftijd koppelde. De opstand van Willem van Oranje tegen de autoriteit van Philips II, het koppige verzet van Luther tegen de rooms-katholieke kerk – dat zijn verhalen die een zevendeklasser wel degelijk meeslepen, omdat hij er zijn eigen streven naar onafhankelijkheid in herkent. De leerstof wordt dan een spiegel van de ziel. De verhalen spiegelen de

innerlijke ontwikkeling, reiken beelden aan en maken gesprekken los die tot een plaatsbepaling noden.

Oppervlakkig bezien lijkt de vrijeschool niets dan vaderlandslievende burgers te willen kweken bij de geschiedenisperiode. Maar er blijkt iets heel anders aan de hand te zijn.

Het lijkt mij gerechtvaardigd de leerstof als middel te gebruiken voor die innerlijke ontwikkeling van het kind en pas in latere schooljaren het inzicht te vergroten in de maatschappij waarin de leerlingen leven.

Marcel Seelen is leraar Nederlands aan het Geert Groote College in Amsterdam. Hij schreef het nawoord bij de nieuwe uitgave in de serie 'Werken en voordrachten', Onderwijs en opvoeding. Spirituele grondslagen, voordrachten die Rudolf Steiner in 1922 te Oxford hield over het vrijeschoolonderwijs (WV-i2).